

KÖZLEMÉNY

NÉPMOZGALMI FOLYAMATOK EGY BIHARI TELEPÜLÉSEN (SZENTJOBBS)¹

MAKLUCZ ATTILA

I. BEVEZETŐ

Dolgozatunkban a XVIII. századi népesedési viszonyok alakulására összpontosítottuk figyelmünket. Ennek vizsgálatát egy Bihar megyei település, Szentjobb közösségén kezdtük el az 1728–1811 közötti időszakra vonatkozóan. Alapvető forrásként a falu római katolikus gyülekezetének idevonatkozó – házasságkötési, születési és elhalálozási – anyakönyveit használtuk fel.

Szentjobb történetében sajátos a lakosság összetételének újkori megváltozása. A XVIII. század térségünkben az élet újrakezdésének időszaka. Ekkor üzik ki a törököket, és veszi kezdetét Magyarország politikai, gazdasági és társadalmi integrációja a Habsburg Birodalomba. Mivel a török uralom és az azt követő felszabadító háborúk igen nagy anyagi és embervesztéssel jártak, valamiféleképpen mindezt pótolni kellett. Vagyis azt mondhatjuk, hogy Magyarország különböző, részben vagy teljesen elnéptelenedett részeinek idegen lakosokkal – németekkel (svábokkal), szlovákokkal (tótokkal), szerbekkel (rácokkal), románokkal – történő betelepítése az újrakezdés egyik alapfeltétele volt. Szentjobbra a már ott lévő református közösség mellé így telepítik be tehát a római katolikus németeket és szlovákokat.

A falu történetének rövid ismertetését követően a betelepített római katolikus vallású lakosság népesedési folyamatait mutatjuk be, mivel főképp a jövevényeknek a régi közösséghez, illetőleg az új környezethez való alkalmazkodása érdekel bennünket.

II. A TELEPÜLÉS TÖRTÉNELMI MÚLTJA A XVIII. SZÁZAD ELEJÉIG

Szentjobb keletkezése Szent István szentté avatásához kapcsolódik. Amikor 1083-ban királyi rendeletre felnyitották Szent István székesfehérvári sírját, a

¹ A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen 2001-ben készített szakdolgozat rövidített változata. (Bíráló tanár: Pál Judit.)

„dicsőséges jobbot” már nem találták sehol sem. A szent jobb eltűnését illetően több változat él a köztudatban, de ezek egyben mégis megegyeznek: az ereklye egy Merkurius nevű szerzetes birtokába került.²

Három évig a székesfehérvári sír felnyitását követően teljes titok övezte az ereklye hollétét. Semmilyen információnk nincs erről az időszakról, mígnem 1086-ban Szent László országa nagyjainak kíséretében megjelent Merkuriusnál, s megalapította Bihar megye területén a szentjobbi monostort. A monostor helyéül a Berettyó völgye felett emelkedő halmok egyikét választotta, ahova bencés szerzeteseket hívott, élükre pedig Merkurius apátot helyezte. Szentjobb falu minden valószínűség szerint a monostor kiszolgálására idetelepült/idetelepített szolgálónépek lakóhelyeként keletkezett.

A vizsgálatunk terepét képező monostor melletti falu telepítéséről Jakó Zsigmond a következőképpen vélekedett: „Az apátság birtokainak összeírása az 1172 körüli időből reánk maradt, de olyan rossz másolatban, hogy egyetlen nevet sem tudunk megnyugtatóan azonosítani. A szent jobbot rejtegető Merkurius bizonyára nem valami sűrűn lakott vidékre menekült, hanem az ország gyéribb népességű részein számított biztos búvóhelyre. Bár a Berettyó alsó völgye a XI. század végén már semmi esetre sem lehetett lakatlan, az apátság falvait a barátok telepítéseinek tartjuk. Legrégibb falujuk mindenestre a központ, Szentjobb ... volt. Csanáros és Csohaj már később, a Berettyó másik partjára települt, legvégül Szentmiklóst alapították a Cserhát erdős dombjai között. Az említett birtokösszeírás jól mutatja a települések XII. századi állapotát: akkor már egész sereg kézműves is volt a földművelő elemek mellett.” (Jakó 1940. 57–58.).

A tatárjárás feltehetőleg nem csak Várad, hanem az egész környék pusztulásával járt. Tény, hogy 1241 után az apátság már nem nyerte vissza régi fényét. Ezt a helyzetet igazolja Vitéz János váradi püspöknek, aki az apátság kegyúri jogát maga s utódai számára Mátyás királytól megszerezte, 1458-ban a pápához intézett jelentése, melyben sötét színekkel festi le a monostor állapotát.

A XVI. század végén királyi engedéllyel s Várad püspökének jóváhagyásával a pálosok költöztek be a szentjobbi monostorba, de az évszázadokkal korábban meginduló hanyatlást ők sem tudták feltartóztatni. Tovább súlyosbította helyzetüket a XVI. századtól egyre inkább terjedő reformáció is. A pálosok mintegy fél évszázadig voltak a szentjobbi apátság urai, ezt követően 1556-ban a Várad ostromára induló erdélyi hadak elől el kellett menekülniük. Pár évtizeddel később a szent jobb karcsontja Lengyelországban tűnt fel, ahová a menekülő pálosok vihették magukkal (Bunyitay 1883. 338–342. 472–475.).

1556-tól a szentjobbi apátság fejedelmi birtoknak számított. Ettől kezdve egymást váltogatták a birtokosok. Először Kendy Ferenc fejedelmi tanácsos és Küküllő vármegye főispánja mondhatta magáénak, majd pedig Bocskai István

² A kortárs Hartvick, regensburgi püspök információi tűnnek a legelfogadhatóbbnak. L. Bunyitay 1883. 318.

kapta meg, kinek halálával ismét a fejedelemre szállt vissza. 1607-ben Rhédey Ferenc birtokába jutott, majd utódai alatt török kézre került. Azt követően, hogy Szentjobb török birtokká vált (1661), a környék állandó portyázások színterévé lett, ami a település helyzetét tovább ronthatta.

Buda visszafoglalásának évében Szentjobbot is sikerült visszaszerezni (1686. február 12.). Mivel Szentjobb várával Bihar vármegye északi része is felszabadult, Várad visszafoglalásáig rövid időn át a település lett a vármegye központja. 1687. szeptember 22-én a vármegye nemeseinek Szentjobbon tartott gyűlése új főispán kinevezését kérte. A püspöki és főispáni tisztségek egyazon személy által való betöltésének hagyományát figyelembe véve, 1688. február 24-én Benkovich Ágoston váradi püspököt Bihar vármegye főispánjává nevezték ki.

A XVI–XVII. század viszontagságaiban az évszázados monostor, melyben a szent jobbot őrizték, teljesen elpusztult. A XVII. században amúgy is megfogyatkozott lakosság a monostor tövéből átköltözött a Berettyó egyik szigetére, az ott emelkedő vár szárnyai alá (Bunyitay 1935. 8.).

III. NÉPESEDÉSI VISZONYOK A XVII-XVIII. SZÁZADBAN

1. Bihar vármegye 1692-es összeírása

A XVII. századi török pusztítások és felszabadító háborúk következményeinek tanulmányozása főként azért szükséges, hogy hiteles képet alkothassunk az újrakezdés nehézségeiről. Ebben nagy segítségünkre volt Bihar vármegye 1692. évben készített összeírása (Mezősi 1943).

A töröktől visszafoglalt magyarországi területek a felszabadító háborúk korában, s még utána is néhány évig, a bécsi udvari kamara igazgatása alatt állottak. „Új szerzeménynek” (neo-acquistica) nevezték és tekintették a felszabadított országrészt, s az volt róla a bécsi udvari körök felfogása, hogy a fegyverrel szerzett területek jog szerint kizárólagosan a császárt illetik. E felfogásnak megfelelően a magyar kormányzati szervek kizárásával szervezték meg az új szerzemények gazdasági és polgári igazgatását. Várad felszabadítását megelőzően és azt követően egy darabig a vármegye gazdasági ügyeivel a kassai kamara foglalkozott. Hamarosan azonban az „új szerzemények” gazdasági igazgatása céljából létrehozott és közvetlenül a bécsi udvari kamara alá tartozó budai kamarai adminisztráció joghatósága alá utalták Bihar vármegyét. Várad központtal új kamarai kerületet szerveztek, mely 1692. október 1-jén kezdte meg működését. Rövid idő múlva (1694-ben) azonban a Bihar vármegyei hivatalokat ismét a kassai kamara alá rendelték.

A jövedelmek beszédésén kívül az „új szerzeményeken” létesített kamarai hivatalok fontos kötelességévé tették azt, hogy a körzetükbe tartozó községek-

ről, birtokokról pontos leírást készítsenek. E leírásokban fel kellett tüntetniük a falvak birtokosait, lakosait, gazdasági helyzetét. Meg kellett állapítaniuk, hogy a lakosság milyen terheket viselt a török időkben, mennyit fizetett a császár javára, mennyit a töröknek, földesurának, s a készpénzben fizetett adókon kívül milyen más szolgáltatásokat teljesített. E leírások alapján kívánta megállapítani a kamara azokat az adóterheket, amelyeket a lakosoknak a török kiűzése után viselniük kellett, s a jövedelmek alapján becsülték fel az egyes falvak, birtokok értékét, midőn azokra vevő jelentkezett. Ilyen rendeltetésű volt a szóban forgó összeírás is, amelyik Bihar vármegyéről készült. A második járás adatai közt még az összeírás elvégzésének napjait is pontosan megtaláljuk: 1692. október 18. és 29. között, tehát nem sokkal a váradi kamarai hivatal működésének megkezdését követően került rá sor. A többi három járás összeírása is ugyanezekben a hetekben készülhetett.

Az 1692-es összeírás, minthogy közvetlenül a török uralom megszűnése után készült, megbízható adatokat tartalmaz arra nézve is, hogy az egyes falvak menekülő lakossága hol húzódott meg. 1692-ben 112 lakott helységen kívül 370 lakatlan falut írtak össze. A lakott és lakatlan falvak száma közti óriási különbség a török uralom és az azt követő felszabadító háborúk hatását tükrözi. Az 1692. évi összeírás alapul vehető a lakosság számának megállapításakor is. A conscriptio ugyanis a vármegye minden társadalmi réteghez tartozó lakosára kiterjedt. Ez az összeírás, szemben az 1552-es bihari porta-összeírással és néhány későbbi dicalis conscriptioval, amelyekből nem állapítható meg a jobbagytelken élő családok és a legszegényebb társadalmi réteghez tartozók száma, tekintettel volt a zsellérekre is, sőt az egészen nincstelen lakosságot is felsorolta.

Mezősi Károly a népességszám megállapításához 6-os szorzókulcsot használ: Bihar vármegye négy járásában 1337 háztartást írtak össze, ami eszerint tehát 8 022 léleknek felelhetett meg. Ha pedig Debrecen 757 háztartásának 4542 tagját is figyelembe vesszük, akkor összesen 12 564 lélekre tehetjük a török uralom megszűnése utáni Bihar vármegye lakosságát (Mezősi 1943. 132.)³

A népességszám csökkenését akkor érzékelhetjük igazán, ha az 1692-es adatokat a 140 évvel korábbi, 1552-es dicalis conscriptio adataihoz viszonyítjuk. 1552-ben Bihar vármegyében 11 881 portát írtak össze. Bár az egy portán található háztartások száma bizonytalan, az összehasonlításhoz mégis figyelemre méltó viszonyítási alapot kapunk akkor, ha a hagyományos történetírói gyakorlatot követve egy portának négy háztartást feleltetünk meg. Az adófizető porták számából 4-gyel való szorzás útján 47 524 háztartást nyerünk, s a 6-os kulcs alapján a török hódoltság előtt, 1552-ben 285 144 lélekre tehető Bihar vármegye népessége. 140 év alatt ez a szám 12 564-re csökkent, tehát e számí-

³ Kritikáját lásd: Papp 1981. 99.

tás szerint a lakosságnak csupán 4,4%-a élte túl a hódoltságot, illetve maradt meg lakóhelyén a török háborúk végére. Ezt a nagyméretű pusztulást Bihar vármegye földrajzi helyzete is magyarázza, mivel a megye területének felét könnyű prédát jelentő sík területek tették ki (Mezősi 1943. 133.)

A Berettyó völgyében 1692-ben 10 lakott és 38 lakatlan, összesen 48 helységet találunk. A Berettyó felső völgyének lakatlan falvai közé számlálják Szentjóbbot is, melynek lakossága nemhogy gyarapodott volna a török kiűzése következtében, hanem a vár visszafoglalása után 3 évvel vált lakatlanná. Szentjobbon kívül az 1692-ben lakatlannak jelzett 55 helységből 34 az utolsó 7 évben, tehát a szentjobbfi vár visszavétele óta néptelenedett el.

Szentjobb az 1552-es telekösszeírásban még 15 telekkel és a pálos remeték birtokával szerepelt, vagyis Mezősi számításainak megfelelően ez a 15 telek 60 háztartásnak és 360 főnek felelne meg (1943. 241.). A falu ezzel szemben 1692-ben teljesen lakatlan településsé vált.

A lakatlan állapot azonban nem sokáig állt fenn. A XVIII. század legelején az 1715. évi országos adóösszeírásban a települést már mezővárosnak nevezték, és 28 taksás, illetve szabados lakost írtak össze benne. A következő, 1720. évi összeírásban viszont a 27 családfőt jobbágyként írták össze (Mezősi 1943. 241.). E lakosok valószínűleg a nem sokkal azelőtt megindult újratelepítési folyamat első jövevényei lehettek. Ha azonban a XVIII. század eleji lakosság számát összehasonlítjuk a XVI. század közepi viszonyokkal, 140 év elteltével csupán nyolc százalékot tesz ki a lakosság növekedési aránya.

2. A XVIII. századi telepítések

A török háborúk viszontagságai tehát egyértelműen elnéptelenítették Bihar vármegyét. Ezt erősíti meg az 1692. szeptember 8-i királyi leirat, amely a viszsztatérő lakosokat az adó, közmunka s katonatartás terhei alól két-három évre felmentette.

A megmaradt belső népesség-tartalékok áthelyeződése azonban magában véve nem volt elegendő ahhoz, hogy az ország lakossága a XVIII. század folyamán több mint a kétszeresére nőjön. Az udvar a német területek emberfölöslegéből igyekezett minél nagyobb számban megbízható, munkához szokott telepest szerezni. A hivatalos telepítés III. Károly idejében, az 1720-as években indult, bár ennek már közvetlenül a felszabadító háborúk után, a Rákóczi-szabadságharc előtt is voltak bizonyos előzményei.

Szentjobb esetében az első XVIII. századi telepések a gróf Csáky Miklós apát idején ide telepedett felvidéki magyar családok voltak. Foglakozásukat tekintve találunk köztük molnárt, péket, kocsmárost, lovászt, kézműves mestereket, szakácsot, majorost. A népesség azonban hamarosan vegyesebbé vált. Az

első német és szlovák nevek a XVIII. század 50-es éveiben jelennek meg a szentjobbi római katolikus anyakönyvben.

A II. József korabeli népszámlálási adatok Szentjobbon 222 családot, illetve 1091 lakost említenek (Dányi–Dávid 1960. 36.). Bár e forrásban nincs feltüntetve a lakosok nemzetiségi hovatartozása, a római katolikus anyakönyvek névadatai azt sejtetik, hogy a lakosság ezen felekezethez tartozó túlnyomó része valószínűleg német és szlovák eredetű lehetett (az anyakönyvben szereplő Braun, Kinsli, Maklucz, Mendel, Rauch feltehetőleg német, a Boszák, Ficzkulák, Vajnovszkij pedig inkább szlovák eredetű nevek).

Mintegy fél évszázaddal az 1784–1787-es népszámlálást követően Fényes Elek a következő megállapítást teszi: „Azon kevés tótokat és németeket, kik e járásban [Érmelléki járás] laknak, a magyarokhoz számláltunk, mivel nagyrészt elmagyarosodtak” (Fényes 1839. 4. 840.). Ez az információ arra enged következtetni, hogy a Szentjobbra alig egy évszázada betelepített idegen eredetű lakosság a magyar környezet hatására teljesen elmagyarosodott.

IV. NÉPMOZGALMI FOLYAMATOK SZENTJOBON (1728–1811)

Az anyakönyvi bejegyzések nem-nominatív feldolgozásával kezdtük munkánkat, és összeállítottuk a házasságkötések, születések és halálozások idősorait az 1728 és 1811 közötti időszakra vonatkozóan.⁴

A születések és halálozások idősorainak különbségéből először kiszámítottuk a természetes szaporulatot. Az 1728 és 1811 közötti időszakban összesen 2097 születést és 1775 elhalálozást regisztráltak. Ezek különbsége 322, tehát a természetes szaporulat pozitív előjelű, ami a falu – római katolikus vallású – lakosságának a bevándorlásokon túlmenő természetes szaporodását jelenti.

Ami a regisztrált adatok mennyiségi változását illeti, szembetűnik, hogy az 1750-es évektől sokkal több anyakönyvi bejegyzéssel dolgozhatunk. Ez a változás elsősorban az idegen ajkú lakosság – svábok és szlovákok – betelepítésének következménye, bár valószínűsíthető az anyakönyv vezetésének pontosabbá válása is. Ettől az időszaktól tűnik fel néha-néha az anyakönyvi bejegyzésnél a nemzetiségi hovatartozás, viszont az 1750-es évek előttről egyáltalán nem rendelkezünk ilyen információkkal.

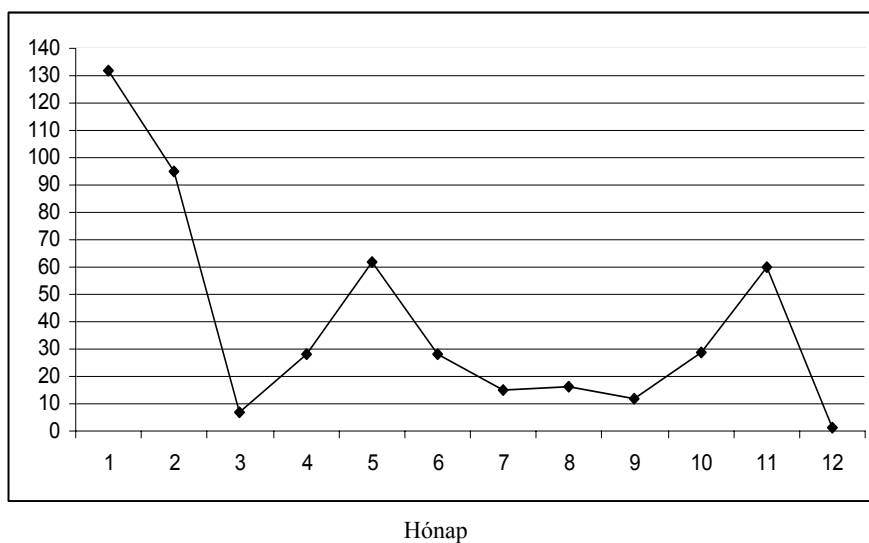
A házasságkötések nem-nominatív feldolgozása során először azok havi ingadozását állítottuk össze. Ennek adatai révén ugyanis megvizsgálható egyrészt a házasodási mozgalom – és tágabb értelemben az élet – szezonális ritmusa, másrészt abból, hogy az egyházi által előírt tilalmi időszakokat mennyire szorosan követik, a lakosok hagyományörzésének, normakövetésének erőssége is figyelemmel kísérhető.

⁴ A módszerekről lásd: Andorka 1988.

1. A házasságkötések havi megoszlása Szentjobbon (1828–1811)

Év\ hó- nap	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
1728– 1811	132	95	7	28	62	28	15	16	12	29	60	1

Az 1. táblázatban összesített adatok jól ábrázolják az egyházi tilalmi időszakok (a Nagyböjt és az Advent), valamint a mezőgazdasági munka okozta szezonális változásokat. A házasságkötési csúcs az év elejére, a Farsang időszakára – azaz a Nagyböjtöt megelőző két hónapra – januárra és februárra esett. Nagyböjtöt követően, májusban újra megélnék a házasságkötési kedv, aminek a nyári munkák vetnek átmenetileg véget. Júniustól szeptemberig, azaz aratástól szüretig ismét lecsökken a házasságkötések száma. Októbertől újabb emelkedésnek vagyunk tanúi, decemberben viszont, Advent idején az év utolsó egyházi tilalmi időszaka érvényesült (1. ábra).

*1. A házasságkötések számának havi megoszlása Szentjobbon
1728–1811 között.*

Az általunk vizsgált időszakban (1728–1811) összesen 501 házasságkötést regisztráltak. Ebből a számból azonban nem mindegyik adatot tudtuk használni. 5 esetben nem lehetett megállapítani a házaspár kilétét, 11 alkalommal pedig a hónapok tisztázatlansága miatt kellett a házasságkötés adatát figyelmen kívül hagynunk.

A vőlegény és menyasszony lakóhelyét vizsgálva összesen 136 nem szentjobbi illetőségű félről van említésünk. Ezek nagyobb része környékbeli településről származik (Szent Imre, Csanáros, Csohaj, Poklostelek, Farnas, Fegyvernek, Szentmiklós, Hagymádfalva, Kecskéhát), majd tovább bővül a kör Bihar megye távolabbi települései irányába (Érkesevár, Éradony, Mezőpetri, Margitta, Nagyvárad, Szőlős, Diószeg, Berettyó Szent Márton, Pocsaj, Tóttelek, Székelyhíd, Bogyoszló, Csátár, Terebes, Szalacs), végül Magyarország más területeire (Árva vármegye, Sziget, Berek Böszörmény, Kraszna, Nyitra, Szamosújvár, Sáros).

Tudjuk, hogy Szentjobb lakosságát nagyobb részt a XVIII. század második felében telepítették be a német és szlovák nyelvterületről. Sajnos a telepések pontos származási helyét az anyakönyv bejegyzései a fent említett házasságkötési adatokon túlmenően nem tartalmazzák.

A házaspárok családi állapot szerinti részletezése (nőtlen-hajadon, özvegy-hajadon, nőtlen-özvegy, özvegy-özvegy típusú házasságok) fontos annak megítéléséhez, hogy a megözvegyültek milyen gyakorisággal kötöttek újra házasságot.

Tudjuk, hogy a vizsgált időszakban 501 pár kötött házasságot. Ebből, mint említettük, elemzési célra csak 496-ot tudunk felhasználni. 284 párnak ez az első házassága, tehát 212 újraházasodást rögzít az anyakönyv. A 212-ből 64 esetben mind a két fél özvegy, 148 esetben pedig csak az egyik fél: 82 esetben a férfi, 66 esetben a nő. Az özvegyek újraházasodási aránya arra enged következtetni, hogy a különböző okokból megözvegyült házaspárok az egyedüllét és a gyermeknevelés nehézségeit elkerülendő rövid időn belül újraházasodtak. A férfiak körében valamivel nagyobb volt az újraházasodás aránya.

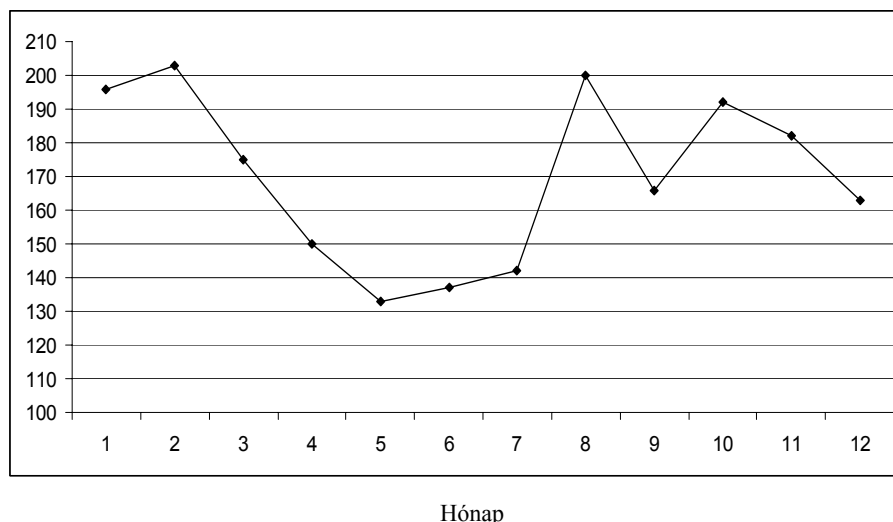
Az 1728–1811 közötti periódusban 2097 születéssel, pontosabban fogalmazva kereszteleési bejegyzéssel van dolgunk. Azért fontos ez a megjegyzés, mivel számos esetben, a családlapok összeállításakor az elhunytat nem tudtuk beazonosítani a kereszteleési anyakönyv alapján. Ez megengedi azt a feltételezést, hogy a kereszteleésre nem közvetlenül a születést követő napokban került sor, s ha pedig időközben meghalt az újszülött, akkor a születési anyakönyvbe már be sem vezették. Persze az sem kizárt, hogy az elhunytat azért nem tudtuk azonosítani, mivel bevándorló volt. Ami az azonosíthatatlan, családhoz nem köthető újszülötteket illeti, 58 ilyen esettel találkoztunk, tehát a bejegyzések mindössze körülbelül 2,5 százalékát kellett elemzésünk során figyelmen kívül hagynunk.

A születések (kereszteleések) havi ingadozását a következő táblázat mutatja be.

2. A keresztelések havi megoszlása Szentjobbon 1728–1811 között

1728–1811	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
Keresztelés	196	203	175	150	133	137	142	200	166	192	182	163
Fogantatás hónapja	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III

A születés hónapjától 9 hónapot visszszámítva megkapjuk a fogantatások időpontját. A februári és januári csúcs két tilalmi időszak közé esett, a decemberi és márciusi hullámvölgy pedig valószínűleg az Ádvent és a Nagyböjt időszakában csökkenő házasságkötés-szám következménye volt. Ezt követően viszont, áprilisban és májusban jelentős fogantatási csúcs tapasztalható. Az augusztusi kiugró születésszám novemberi fogantatási csúcstról tanúskodik, amely egyaránt összefüggésben állhat a mezőgazdasági munkák mennyiségének csökkenésével és az e hónapban kötött házasságok kiugró számával. A legkevesebb születés év közepére esett (április, május, június, július), ami azt jelenti, hogy a július és október közötti mezőgazdasági munkák idején történt a legkevesebb fogantatás. Az egyház által a lakodalmakat tiltó időszakokra ennél lényegesen több fogantatás jut. Nyilvánvaló ugyanakkor a kapcsolat a házasságkötési csúcsokkal, a legtöbb fogantatás a házasságkötés szempontjából legnépszerűbb hónapokra esett.

II. A keresztelések havi ingadozása Szentjobbon 1728–1811 között

Az újszülöttek nemek szerinti részletezése a következő eredménnyel szolgál: 1086 fiú-, 972 pedig leányszületés. Megállapíthatjuk tehát, hogy Szentjobb esetében is az általános biológiai szabályszerűség érvényesül, miszerint a fiú újszülöttek száma magasabb a lány újszülöttek számánál. Az ikerszületések kimutatása humánbiológiai szempontok miatt lehet érdekes. A vizsgált időszakban 36 ikerpárt azonosítottunk, ebből 12 esetben lány-lány, 12 esetben fiú-fiú és 12 esetben lány-fiú párosítással van dolgunk. Egynemű ikerpárok esetében feltételezhető, de nem bizonyított, hogy egypetéjű ikrekről van szó.

Igen érdekes kérdés a házasságon kívül születettek aránya. Az elmúlt évszázadokban a házasságon kívüli születések aránya sok európai országban meglehetősen magas volt, másutt erősen ingadozott. A XIX. század végén Magyarországon is elég magasra emelkedett az illegitim születések aránya. A vidékek és egyes falvak között azonban valószínűleg nagy különbségek voltak, és az is valószínű, hogy a XVIII. században és a XIX. század első kétharmadában ritka volt a házasságon kívüli születés. Esetünkben a több mint 2000 születésből csupán 13 esetben ismeretlen az apa, amikor is megnevezésére az „*anonymus*” vagy „*ignotus*” kifejezéseket használták. Ez az elenyésző mennyiség azt mutatja, hogy a gyülekezet vallásos élete komolyan fékezte a házasság előtti nemi kapcsolatokat.

Ami az elhalálozásokat illeti, két periódusra bontva vizsgáljuk az adatokat. Az első periódusban (1728–1783) 726 elhalálozással számolunk, ebből a számból csak 711 esetben rendelkezünk az elhalálozás pontos hónapjával. 15 esetben nincs hónap feltüntetve. A 726 elhalálozási bejegyzésből 100 elhunytat nem tudunk beazonosítani, vagyis a létező adatlapok egyikével sem tudjuk kapcsolatba hozni. Ez részint az intenzív betelepítéseknek, a népesség nagy mértékű mozgásának, részint az anyakönyvvezetés kezdete körüli bizonytalanságoknak köszönhető. Elsősorban idősebb elhunytakról van szó, akiknek a gyermekei már önálló háztartást alkottak. Az anyakönyvek feldolgozásakor előforduló klasszikus problémával, az adatok kezelhetetlenségével leginkább a halálozási bejegyzések esetében kell szembe néznünk. Az elhunytak életkorát nagyon ritkán vagy egyáltalán nem tüntették fel. Valamelyest megkönnyíti a dolgunkat, hogy az elhunyt neve mellett megtalálhatjuk életkor szerinti besorolását. Legelterjedtebb kategória a gyermek (*infantes*) megnevezés.

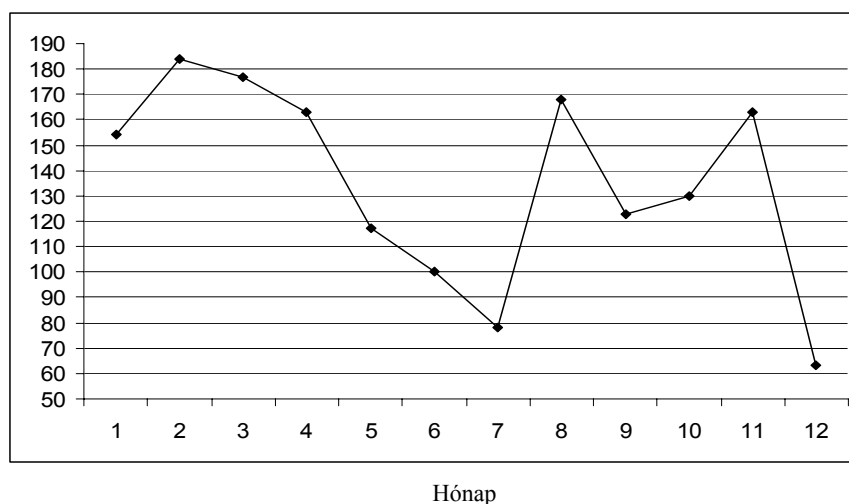
A második periódusból (1784–1811) 1049 bejegyzett halálesettel rendelkezünk. Összehasonlítva az első időszak adataival és azok felhasználhatóságával, ezt a periódust egyértelműen a letisztult és komoly odafigyeléssel vezetett anyakönyvvezetés jellemzi. A korábbi évtizedek telepítési folyamatainak befejeztével azokkal a családokkal dolgozhatunk, amelyek a következő évtizedekben, sőt mind a mai napig „helyben maradtak”. Az 1049 elhalálozási bejegyzésből 18 esetben nem tudtuk egyetlen családhoz sem kötni az elhunytakat, 4 esetben a falu plébánosát temették el, végezetül ugyancsak 18 esetben a halálozás dátuma

volt hiányos, így a két időszakra vonatkozóan összesen 1620 adatot tudtunk elemezni.

A halálozások havi ingadozása támpontot nyújthat ahhoz, hogy megfigyelhessük a halálozási csúcsoakat, melyek esetenként messzebb menő következtetések alapjául szolgálhatnak arra az időszakra vonatkozóan, amelyből nem rendelkezünk haláloki bejegyzésekkel. A nyári csúcsoakat ugyanis inkább fertőző gyomorbetegségek okozták, míg a téli csúcsokat inkább a légzőrendszer betegségeire vezethetők vissza.

3. A halálozások havi megoszlása, 1728–1811, Szentjobb

Év\ hó- nap	Jan	Feb	Márc	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szept	Okt	Nov	Dec
1728–1811	154	184	177	163	117	100	78	168	123	130	163	63

III. Az elhalálozások havi ingadozása 1728–1811 között

A halálozások kor szerinti megoszlását nem értelmezhetjük egy halandósági tábla kiszámításához elegendő adathalmazként, ugyanis a XVIII–XIX. században a legtöbb falu népessége erősen növekedett, ezért a fiatalabb korosztályok egyre nagyobb létszámúak voltak, tehát belőlük pusztán e tény következtében is több halott került ki.

V. ÖSSZEGZÉS

A középkori eredetű Szentjobb falu a török háborúk időszaka alatt elpusztult, és a 18. század elején több helyről származó magyar, német és szlovák telepeseikkel települt újra. A római katolikus anyakönyv 1728–1811 közötti adatai alapján készült próbavizsgálat segítségével megállapíthattuk, hogy – különösen a 18. század közepétől kezdődően – ez a forrás alkalmas arra, hogy a népesség demográfiai magatartására jellemző legfontosabb adatokat feltárja. A népmozgalmi adatok alapján azt is megállapíthattuk, hogy azok ritmusát a római katolikus egyház előírásai, valamint a megélhetés alapját képező mezőgazdasági munka szezonaritása szabályozta, mint ahogy az általában a hagyományos társadalmakra jellemző volt. A fenti eredmények elegendő alapot adnak arra, hogy az elkövetkezendőkben részletesebb vizsgálat alá vegyünk a 20. századig terjedően mind a római katolikus, mind a református szentjobbi anyakönyveket. Elképzeléseink szerint egy ilyen vizsgálat nem pusztán arra lesz alkalmas, hogy a népmozgalmi folyamatok hosszú távú alakulását bemutassa, hanem egyúttal lehetőséget teremt két felekezet és három etnikai csoport (magyar, német, szlovák) demográfiai magatartásának összehasonlító elemzésére is.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

1. Matricula Baptisatorum, Confirmatorum, Conjugatorum et Defunctorum parochialis Ecclesiae Szent Jobb ab anno 1728 – 1784. Tomus I-us. Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Igazgatósága. (DJAN-Bihor.) 1117.
2. Status Animarum in Abbatia B.M.V. de S. Jobo 1 Januar 1728, 1732, 1735, 1750. Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Igazgatósága. (DJAN-Bihor.) 1117.
Matricula Baptisatorum ab anno Chiristi 1784 – 1811 inclusive. Tom. II. Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Igazgatósága. (DJAN-Bihor.) 1118.
3. A szentjobbi egyház esketési anyakönyve 1784 – 1870. 2. Köt. Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Igazgatósága. (DJAN-Bihor.) 1123.
4. Matricula Defunctorum paroch. Ecclesiae Szent-Jobb ab anno 1784 – 1824. Tomus II-us. Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Igazgatósága. (DJAN-Bihor.) 1125.

IRODALOM

- Andorka Rudolf 1988. *A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei*. (KSH Népeség-
tudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Füzetek 4.) Budapest, KSH Népeség-
tudományi Kutató Intézet.
- Bunyitay Vince 1883. *A váradai püspökség története*. 2. kötet. Nagyvárad.
- Bunyitay Vince 1935. *A váradai püspökség története*. 4. kötet. Debrecen.

- Dányi Dezső – Dávid Zoltán (szerk.) 1960. *Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára – Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya.
- Fényes Elek 1839. *Magyarországnak, s hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben. 4. kötet*. Pest, Trattner – Károly Tulajdona.
- Jakó Zsigmond 1940. *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Budapest, Sylvester Nyomda RT.
- Mezősi Károly 1943. *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692)*. Budapest, Magyar Történettudományi Intézet.
- Papp Klára 1981. *A magánföldesúri birtokok jobbágynépessége a XVIII. századi Bihar megyében*. (Magyar Történeti Tanulmányok, XIV. évf.) Debrecen, KLTE.

FÜGGELÉK

A római katolikus házasságkötések, születések (keresztelések) és elhalálozások (temetések) száma a Bihar megyei Szentjobbon (1730–1811)

Év	Házasságkötések	Születések	Halálozások	Év	Házasságkötések	Születések	Halálozások
1730	3	2	2	1750	3	8	11
1731	1	1	1	1751	1	6	4
1732	5	3	5	1752	5	5	9
1733	-	7	8	1753	3	12	5
1734	1	6	4	1754	3	13	9
1735	1	5	7	1755	4	16	9
1736	1	8	7	1756	1	15	9
1737	3	6	4	1757	6	14	11
1738	-	3	-	1758	1	12	13
1739	-	4	3	1759	4	19	10
1740	-	4	3	1760	4	8	16
1741	1	3	3	1761	1	19	21
1742	5	4	17	1762	2	16	22
1743	-	8	4	1763	1	17	10
1744	-	9	1	1764	-	11	5
1745	-	8	2	1765	5	14	15
1746	-	5	5	1766	5	10	17
1747	-	5	7	1767	4	26	8
1748	2	5	2	1768	2	18	19
1749	1	3	4	1769	4	16	8

Év	Házasság kötések	Születé- sek	Halálozá- sok	Év	Házasság kötések	Születé- sek	folytatás
							Halálozá- sok
1770	3	17	28	1791	13	41	22
1771	2	14	20	1792	3	59	23
1772	5	20	16	1793	9	37	32
1773	10	14	27	1794	12	56	44
1774	5	24	27	1795	11	36	33
1775	8	20	20	1796	6	49	50
1776	4	12	10	1797	12	43	29
1777	2	25	53	1798	11	38	32
1778	10	42	38	1799	6	37	28
1779	15	40	45	1800	15	39	16
1780	15	56	31	1801	9	36	50
1781	9	35	29	1802	12	52	36
1782	13	39	53	1803	10	46	10
1783	9	53	22	1804	17	46	40
1784	12	40	15	1805	12	67	74
1785	8	37	18	1806	21	61	54
1786	7	38	20	1807	10	58	86
1787	7	36	55	1808	12	58	48
1788	14	41	45	1809	12	53	48
1789	11	38	29	1810	15	60	44
1790	6	46	21	1811	13	59	47
				összesen	501	2097	1775

DEMOGRAPHIC CHANGES IN SZENTJÓBB, COUNTY BIHAR